

MiNa-Raad

Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen

Milieuthema's Op Tafel:

verslag hoorzitting Natuur- en milieueducatie

22 maart 2006

Inhoudstafel

Inhoudstafel.....	1
1. Toelichtingen tijdens hoorzitting Natuur- en Milieueducatie (NME).....	2
1.1 Stand van zaken NME en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) gezien vanuit het standpunt van de MiNa-Raad (Guido Van Steenberghe).....	2
1.2 Het decennium voor Duurzame Ontwikkelingseducatie (2005-2015) van de Verenigde Naties en de mogelijkheden via ontwikkelingsdoelen en eindtermen in het onderwijs (Willy Sleurs).....	2
1.3 De Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO) en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) (Oda Walpot)	4
1.4 Voorstellen van de kerngroep EDO-platform voor de uitwerking van het thema EDO in het raam van de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (Rosine Van Oost).....	5
2. Debat.....	8
2.1 Werkgroep 1: beleidsstructuren NME en EDO	8
2.2 Werkgroep 2: verhouding NME t.o.v. EDO	9
2.3 Werkgroep 3: formele en informele netwerken NME en EDO	9

1. Toelichtingen tijdens hoorzitting Natuur- en Milieueducatie (NME)

Voor de presentaties van de verschillende sprekers wordt verwezen naar de website van de MiNa-Raad (<http://www.minaraad.be/Activiteiten/activiteitenoverzicht.htm>). Hieronder worden enkele aandachtspunten uit de uiteenzettingen toegelicht.

1.1 Stand van zaken NME en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) gezien vanuit het standpunt van de MiNa-Raad (Guido Van Steenberghe)

Sinds de oprichting van de MiNa-Raad (1991) heeft de Raad natuur- en milieueducatie (NME) steeds hoog in het vaandel gedragen. De MiNa-Raad heeft dan ook meerdere adviezen omtrent dit onderwerp uitgebracht, in 2004 voor het eerst op vraag van de minister van Leefmilieu.

Sindsdien is het **NME-landschap** sterk uitgebouwd. Zo kreeg het NME-beleid vorm en structuur, onder meer in het NME-overlegplatform en de NME&I-Cel van de Vlaamse Gemeenschap (AMINABEL). De brugfunctie die de MiNa-Raad vervulde wordt, wat betreft de operationele taken, meer en meer overgenomen door het NME-overlegplatform. Het inventarisatieproject, dat in eerste instantie door het Centrum voor Natuureducatie (CVN) werd uitgevoerd en later door de NME&I-Cel werd overgenomen, heeft ertoe geleid dat NME actief als gebruiksinstrument wordt gehanteerd. De netwerking, coördinatie en samenwerking op gewestelijk en provinciaal vlak zijn goed uitgewerkt en onderbouwd.

Maar in het licht van de **nieuwe ontwikkelingen** ontstaan enkele **nieuwe vragen** omtrent (de positie van) NME **en nieuwe uitdagingen en kansen**. Zo moet gewezen worden op de voorlopig goedgekeurde Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO), het Decennium Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (2005-2015) van de Verenigde Naties, het project Beter Bestuurlijk Beleid van de Vlaamse overheid en de 'nieuwe MiNa-Raad' die in 2007 het licht zal zien. Deze nieuwe MiNa-Raad zal een Permanente Werkcommissie NME (PWC NME) omvatten die zich op regelmatige basis zal buigen over het onderwerp in kwestie. De leden van deze PWC zullen benoemd worden door de minister.

1.2 Het decennium voor Duurzame Ontwikkelingseducatie (2005-2015) van de Verenigde Naties en de mogelijkheden via ontwikkelingsdoelen en eindtermen in het onderwijs (Willy Sleurs)

Het VN-decennium EDO

De periode 2005-2015 werd tijdens de 57ste zitting van de Verenigde Naties uitgeroepen tot 'Decennium voor Duurzame Ontwikkelingseducatie'. De UNESCO werd belast met de uitvoering en concretisering van dit decennium en heeft hiertoe een Implementatieschema opgesteld. Door de UNECE werd een regionale Strategie voor Educatie voor Duurzame Ontwikkeling opgesteld. De ministers van Leefmilieu en Onderwijs van de lidstaten hebben deze regionale strategie in maart 2005 aangenomen (te Vilnius), waardoor ze zich engageren om de strategie aan te passen aan de specifieke context in hun land (regio) en concreet vorm te geven. De lidstaten moeten onder andere de tekst vertalen en verspreiden (de 'Vlaamse' versie van deze strategietekst is al een feit, maar de vertaling moet nog officieel bekrachtigd worden). Verder engageren de regio's (lidstaten) zich ertoe om een platform voor EDO op te richten en om een (nationaal) implementatieplan te ontwerpen. In

Vlaanderen is het EDO-platform recentelijk opgericht; het is ontstaan uit het NME-overlegplatform.

De **UNECE-strategie omvat**: een visie, een streefdoel en 6 doelstellingen, een 'scope' of reikwijdte, principes, implicaties voor onderwijs en een implementatieraamwerk. Het streefdoel van de strategie houdt in dat educatie voor duurzame ontwikkeling in alle curricula wordt opgenomen en in alle vormen van 'leren' ingang vindt, in en doorheen alle vakken, waardoor burgers uitgerust worden met kennis en vaardigheden m.b.t. duurzame ontwikkeling. De principes beklemtonen de drie dimensies van duurzame ontwikkeling (DO) en dus van EDO en het dynamisch aspect van duurzame ontwikkeling. Enkele randvoorwaarden om duurzaam te (kunnen) handelen zijn dan ook het aanleren en begrijpen van systeemdenken, levenslang leren rond het dynamische concept DO en het opzetten van partnerschappen. In de strategietekst wordt gepleit voor een verschuiving van de kennisoverdracht (tijdens het leren) naar een probleemgestuurd onderwijs, met aandacht voor Life Cycle Analysis (LCA), de rol van ngo's en media in het 'leren', enz.

De UNECE-strategie voor EDO omvat tevens een implementatieraamwerk dat een **fasering** inhoudt voor de implementatie. Het aannemen van de strategie in maart 2005 was uiteraard de eerste stap. Vervolgens zullen in fase 1 (tot 2007) de acties geïnventariseerd worden en moeten de prioriteiten bepaald worden. (In deze fase wordt ook gezocht naar een set van indicatoren om de resultaten op het vlak van EDO te kunnen meten). Fase 2 (tot 2010) omvat de implementatie zelf en vanaf fase 3 (tot 2015 en verder) moeten de resultaten zichtbaar worden. De UNECE zal o.a. een webportaal beschikbaar maken omtrent EDO, een praktijkboek met goede voorbeelden uitbrengen en indicatoren ontwikkelen (er is al een uitgebreide lijst met indicatoren opgesteld, waar echter nog geen consensus over bestaat).

Duurzame ontwikkeling in de curricula van het Vlaamse leerplichtonderwijs

Onderwijs is een geregionaliseerde aangelegenheid en behoort dus tot de bevoegdheden van de Vlaamse overheid. In het Vlaamse **leerplichtonderwijs** zijn vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen ingeschreven. Deze eindtermen worden vertaald in de leerplannen van scholen. De Vlaamse scholen genieten echter een relatief grote autonomie, zeker qua onderwijsmethode. Vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen hebben elk hun voor- en nadelen. Zo zijn de vakgebonden eindtermen 'afdwingbaar' (behalve de 'attitudes' die op zich niet meetbaar zijn), aangezien de onderwijsinspectie deze eindtermen eenvoudig kan nagaan. Maar de vakgebonden eindtermen hebben dan weer het nadeel dat een probleem vaak slechts uit één bepaalde hoek belicht wordt waardoor de samenhang (of de overige dimensies van DO) verloren kan gaan. Vakoverschrijdende eindtermen daarentegen kunnen als rode draad gebruikt worden om samenhang te creëren in het curriculum, op voorwaarde dat de desbetreffende school een goede visie op duurzame ontwikkeling heeft. Anderzijds bestaat voor dit type eindtermen enkel een inspanningsverplichting voor de scholen; de leerlingen worden dus niet gevat door deze verplichting.

Eindtermen worden enkel gedefinieerd voor leerplichtonderwijs (dus tot 18 jaar), de hogescholen en universiteiten worden hier niet door gevat en hebben dus een grotere vrijheid op dit vlak. Duurzaamheid en EDO in deze onderwijssystemen ingang laten vinden, zal dus moeilijker liggen. In lerarenopleidingen is het dan weer wel mogelijk om via beroepsprofielen en basiscompetenties duurzame ontwikkeling in te schrijven, zij het dat deze profielen en competenties vager worden geformuleerd en duurzame ontwikkeling (DO) hierin niet expliciet vermeld wordt.

1.3 De Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO) en Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) (Oda Walpot)

De Vlaams Regering heeft op 30/09/2005 de **ontwerpnota van de VSDO 'Grenzen verleggen' principieel goedgekeurd**. De VSDO kadert zowel in een internationale context (VN-wereldtoppen, Europese Raad van Göteborg, Lissabonstrategie, ...) als in een Vlaamse context (het regeerakkoord 2004, de beleidsnota duurzame ontwikkeling 2004-2009). Dé verbintenis om de VSDO op te stellen situeert zich voor Vlaanderen echter op VN-niveau in de verbintenis genomen te Gauteng, naar aanleiding van de VN-top in Johannesburg (= Rio +10).

De VSDO vertrekt van een streefbeeld dat duidt op de politieke verantwoordelijkheid om welvaart en welzijn te behouden en te versterken binnen Vlaanderen, buiten Vlaanderen, nu en in de toekomst en dit door mondiale trends, die daarvoor een bedreiging betekenen of een kans toe bieden, mee te sturen of om te buigen. Het begrip 'duurzame ontwikkeling' wordt in essentie beschouwd als een proces van maatschappelijke verandering. Het is een beleids- en managementproces dat als doel heeft houdingen, gedragingen en praktijken te veranderen van beleidsmakers, bedrijfsleven en consumenten. DO is m.a.w. een kwestie van 'attitude'. Juist omdat attitude een belangrijke rol speelt, is EDO essentieel.

In de strategie is er een bewuste keuze gemaakt om geen volledig nieuw plan te maken, maar om de bestaande plannen, doelstellingen en mechanismen beter op elkaar af te stemmen en te verbeteren, waardoor ze elkaar verder versterken. Het 'samen-werken' wordt benadrukt. Duurzame ontwikkeling is niet iets dat louter de overheid aanbelangt, maar vereist een samenwerking en partnerschap tussen besturen en een veelheid aan actoren. De VSDO geeft elke minister nog explicieter de verantwoordelijkheid in het bepalen van een duurzaam ontwikkelingsbeleid voor zijn/haar bevoegdheden en biedt daarvoor een algemeen coördinerend beleidskader aan. Dit algemeen beleidskader is uitgewerkt rond de 6 prioritaire thema's die Europa vermeldt als basis voor te ondernemen acties voor het streven naar een meer duurzame ontwikkeling. De VSDO is daarom ook geen allesomvattende maar eerder een coördinerende strategie.

Daarnaast worden in de VSDO operationele projecten gedefinieerd die bovenop het duurzaam beleid komen waarvoor elk beleidsdomein zelf verantwoordelijk is. Deze projecten moeten stimuli geven om geïntegreerd (over de beleidsdomeinen heen) te werken en om het denken en handelen te sturen en aan te passen in de richting van duurzame ontwikkeling. Educatie voor duurzame ontwikkeling is zo een operationeel project.

De VSDO voorziet ook een aantal bestuurlijke aspecten die nieuwe werkwijzen en wijzigingen in het overheidsapparaat tot stand brengen om meer geïntegreerd en met een groter draagvlak te kunnen werken. De Vlaamse overheid wordt ook een belangrijke voorbeeldfunctie toebedeeld.

EDO komt tot drie maal toe voor in de VSDO: (1) educatie voor duurzame ontwikkeling wordt als belangrijk element genoemd om het begrip duurzame ontwikkeling verder vorm te geven, (2) educatie wordt ook beschreven onder de bestuurlijke aspecten en tot slot (3) wordt EDO als een thema voor de operationele projecten geselecteerd.

Het beleidsmatige statuut en vervolg (momentopname tijdens de hoorzitting)

Van in het begin was het de bedoeling om in twee fasen te werken rond de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling. De ontwerpnota VSDO is principieel goedgekeurd en maakt deel uit van de eerste fase. Deze fase zal pas voltooid zijn als de operationele projecten verder ingevuld zijn en een terugkoppeling met lokale en provinciale besturen en

met het middenveld gebeurd is. De tweede fase omvat de verdere uitwerking van de operationele projecten in acties en maatregelen en een aantal bestuurlijke aspecten. Deze tweede fase moet nog opgestart worden.

Verder is er in maart 2005 door de Vlaamse Regering een (nieuwe) beleidsdomeinoverschrijdende ambtelijke werkgroep DO samengesteld (Vlaamse werkgroep duurzame ontwikkeling). Deze ambtelijke werkgroep zal een belangrijke rol hebben bij de uitwerking van de operationele projecten in concrete acties en maatregelen. Zij kan hierbij onder meer ook toezien op de afstemming van de maatregelen en acties over de beleidsdomeinen heen.

Tot slot werd een cel duurzame ontwikkeling opgericht bij de stafdienst van de Vlaamse Regering (onderdeel van het Vlaams ministerie 'Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid') die enerzijds de algemene beleidsondersteuning van de minister-president vervult voor de coördinatie van het duurzaam ontwikkelingsbeleid en anderzijds de motorfunctie vervult van de ambtelijke werkgroep duurzame ontwikkeling.

1.4 Voorstellen van de kerngroep EDO-platform voor de uitwerking van het thema EDO in het raam van de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (Rosine Van Oost)

De ontwerpliche EDO

Het thema '*Educatie voor Duurzame Ontwikkeling*' vormt één van de 12 operationele projecten binnen de Vlaamse Strategie voor Duurzame Ontwikkeling. De fiches voor de verschillende operationele projecten worden in één en dezelfde vorm gegoten. De ontwerpliche EDO (zoals opgenomen in de infomap van de hoorzitting) vormt het voorstel tot concrete invulling van dit operationeel project.

Deze EDO-fiche neemt alvast de krachtlijnen mee van de VN-strategie voor EDO, het implementatieplan van de UNESCO en de raamtekst van de VSDO. Ze legt de nadruk op de samenhang tussen de 3 pijlers en het belang van het LCA-denken, op sectoroverschrijdende werking en het essentiële belang om volwaardige partnerschappen aan te gaan met het brede middenveld, op de bijdrage aan een nieuwe (onderhandelings)attitude – op alle niveaus - die win-win-situaties bevordert. Ook wordt de stand van zaken van het Vlaamse beleid inzake EDO kort toegelicht. Het educatief aanbod dat aansluiting vindt bij EDO – met o.a. een waaier aan 'educaties' - is uitgebreid, maar sterk versnipperd en daarom deels ongekend. Heel wat initiatieven worden immers niet als EDO herkend. Dit duidt meteen de nood aan een inventarisatie (op Vlaams niveau) aan, maar dan vooral als uitgangspunt om in de komende jaren van het Decennium voor EDO te werken op de lacunes in het formele, informele en non-formele leren.

De projectverantwoordelijken voor het operationeel project EDO zijn de Vlaamse minister van Leefmilieu en de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming. Een gedeelde verantwoordelijkheid dus.

In de EDO-fiche worden meerdere kortetermijndoelstellingen geformuleerd, waaronder:

- de uittekening van het "**Vlaamse implementatieplan voor EDO**" (2005-2014) tegen medio 2007, volgens de principes van de regionale UNECE-strategie in uitvoering van het VN-decennium, gefaseerd in de tijd en gedragen door het EDO-overlegplatform met een adequate vertegenwoordiging van alle relevante actoren omtrent EDO;
- de opmaak van **concrete maatregelen en acties voor EDO voor de VSDO** als

eerste luik (2006-2010) van dit Vlaamse implementatieplan voor EDO;

- de introductie van EDO op een **doelgroepspecifieke** wijze in **formeel** (reguliere onderwijscircuits, bvb. het onderwijs in middelbare scholen, onderwijs sociale promotie), **informeel** (bvb. opleiding op werkvloer) en **non-formeel leren** (bvb. projecten en media); doelgroepspecifieke programma's op maat zijn hierbij essentieel om tot op lokaal niveau en tot bij de burger te kunnen doordringen.

Hiertoe is een oplistings van de EDO-initiatieven noodzakelijk om de netwerken bloot te leggen, de lopende processen en instrumenten te kunnen identificeren en de lacunes op te sporen. Bestaand materiaal en instrumenten moeten onderzocht worden op de bruikbaarheid en overdraagbaarheid naar andere vormingsprogramma's om EDO aan te brengen. Zo kan bestaand materiaal een verbredingsmogelijkheid hebben naar de andere pijlers van duurzame ontwikkeling, waardoor het voor EDO in aanmerking komt.

Maar het slagen van EDO is ook gebonden aan de vervulling van enkele belangrijke randvoorwaarden, zoals netwerking en samenwerking met garanties voor de eigen positionering van de partners, het voortbouwen op wat reeds loopt en dit verbreden en versterken, toereikende personele en financiële middelen zowel bij overheid als middenveld... Een belangrijke rol voor de overheid ligt dan ook juist in het scheppen van deze (rand)voorwaarden en in het inleiden en ondersteunen van nieuwe projecten.

Enkele bestaande projecten ter verduidelijking

In de toelichting worden enkele lopende projecten in de kijker geplaatst. Deze voorbeelden tonen aan wat als EDO begrepen kan worden, zoals bv. Fermweb, een website voor hoeveproducten en –producenten voor kampbevoorrading. Dit is een voorbeeld van een overheidsinitiatief dat is uitbesteed aan een middenveldorganisatie en daardoor kan genieten van het vertrouwen dat die organisatie geniet bij één van de doelgroepen en van haar kanalen. Het creëert duidelijke win-winsituaties (betere productprijs en sociale waardering voor de landbouwer, milieuwinst, 'jeugdruimte'...). Er is één trekker voor het project maar het wordt ondersteund door een breed netwerk gaande van overheidsinstellingen tot lokale landbouw- en jeugdorganisaties. Het project heeft uitbreidingscapaciteit naar socio-culturele verenigingen, sociaal toerisme, scholen (bosklassen),... Fermweb is verder verankerd in de jaarwerking VerdraaiDe Wereld van het gezamenlijke jeugdwerk, via de promotie door Vredeseilanden op Mano Mundo, één van de piekmomenten. De overheid treedt hierbij deels sturend op, maar vooral faciliterend.

Lessen uit de projecten:

- **belang van horizontale en doelgroepgerichte netwerken:** de eigen sterktes en kanalen van doelgroepgerichte netwerken zijn essentieel (bijvoorbeeld vrijwilligerswerking, het vertrouwen dat een bepaald netwerk geniet, de expertise terzake, de kwaliteitslabel van een netwerk);
- **belang van bundeling en afstemming,** met respect voor het profiel van de partners;
- **belang van koepelende communicatie**
- **belang van coördinatie en mankracht :** coördinatie kan vanuit de overheid, maar kan ook uitbesteed worden;
- **belang van continuïteit :** goede initiatieven moeten kunnen doorgroeien, zodat opgebouwde kennis en geïnvesteerde middelen niet verloren gaan.

De **'Week van de Vervoering – Week van de Zachte Weggebruiker'** wordt als een voorbeeldproject voor EDO vermeld. Het initiatief is aan zijn 11de werkjaar toe (continuïteit). Veel partners en netwerken werken samen (UNIZO, BBL, Voetgangersbeweging, Fietzersbond, Mobiel 21, VVJ, bedrijfswereld, gemeenten, scholen, NMBS, De Lijn, ...) maar hebben elk een eigen specifieke inbreng op basis van de eigen sterktes en kanalen van het netwerk. De coördinatie, die uitbesteed is aan een groep middenveldorganisaties (Komimo vzw), focust op twee duidelijke piekweken waarin een zeer breed publiek gericht aangesproken wordt (gebundelde communicatie). Het initiatief raakt aan tal van thema's van duurzame ontwikkeling: energie, klimaatverandering, ruimtelijke ordening, leefbaarheid van de steden en gemeenten, milieu en gezondheid, ...

De initiatieven die in de uiteenzetting toegelicht werden, zijn vooral voorbeelden uit het non-formele leren. Een echt **multiplicatoreffect** zou er pas zijn indien dergelijke initiatieven parallel zouden lopen met een inzet van verhoogde formele en informele vorming.

Formele en informele vorming en non-formeel leren kunnen elkaar versterken als de netwerken gekend zijn.

Het blootleggen van de netwerken (identificeren van de verschillende netwerken) en de onderwijscircuits wordt mogelijk door een **thematische benadering**, die de sleutelgroepen en netwerken naar boven kan brengen door telkens het thema vanuit de **productie- en consumptiezijde** te bekijken.

Voor het thema 'duurzaam bouwen en wonen' brengt deze benadering bijvoorbeeld de volgende circuits naar voor:

- voor het formele leren aan de productiezijde: het TSO/BSO, navorming van architecten, ...;
- voor het informele leren aan de productiezijde: informeren van doe-het-zelf-zaken, opleidingen op de werkvloer, ...;
- voor het formele leren aan de consumptiezijde: het volledige onderwijs als potentieel (ver)bouwer;
- voor het informele leren aan de consumptiezijde: studiedagen voor beheerders van overheidsgebouwen, eigenaarsyndicaten, huurdersbonden, ...

Het in kaart brengen van deze circuits van informele vorming en onderzoek naar de 'slapende' mogelijkheden van eindtermen en leerplannen van het formeel leren zijn, naast de uitbouw van brede en sterke samenwerkingsverbanden, de belangrijkste uitdagingen van EDO.

2. Debat

Aansluitend bij de uiteenzettingen werd tijdens de hoorzitting een debat georganiseerd. Hiertoe werden de deelnemers opgesplitst in 3 subwerkgroepen, elk met een eigen kernvraag omtrent NME en EDO. In de onderstaande alinea's worden de hoofdlijnen / voorlopige conclusies uit deze subwerkgroepen geschetst.

2.1 Werkgroep 1: beleidsstructuren NME en EDO

Deze werkgroep zocht een antwoord op de **kernvraag**: *hoe moeten de beleidsstructuren i.v.m. NME en EDO zich ten opzichte van elkaar verhouden?*

Enkele *subvragen* waren:

- welke beleidsinstanties moeten betrokken worden bij NME en EDO;
- welke rol moet de MiNa-Raad daarin vervullen;
- wat moet de bevoegdheidsverdeling zijn tussen verschillende werkgroepen, die overlappende thema's behandelen en wie coördineert;
- hoe maak je de link met de informele netwerken en structuren?

Conclusies / aandachtspunten uit de discussie

Het uitgangspunt tijdens het debat was dat NME en EDO wel degelijk van elkaar verschillen. Er werd tevens gewezen op de belangrijke rol die NME historisch gezien heeft gespeeld. Aangezien NME een lange voorgeschiedenis heeft en de nodige expertise heeft opgebouwd, is het logisch dat NME een belangrijke insteek naar EDO moet doen. Logischerwijze zal NME dus een belangrijke trekker (moeten) zijn voor EDO.

Ten tweede werd aangestipt dat de huidige samenwerking tussen het departement Leefmilieu en het departement Onderwijs zeer vlot verloopt. De samenwerking tussen deze twee belangrijke partners voor NME, maar ook voor EDO, kan dus evengoed verder gezet worden. Maar bij deze samenwerking mag niet vergeten worden dat 'onderwijs' meer is dan enkel het leerplichtonderwijs. De link moet dan ook steeds gelegd worden naar de informele en non-formele leernetwerken.

Er werd dan ook een oproep geformuleerd om de twee belangrijke partners (dep. Leefmilieu en dep. Onderwijs) het vertrouwen te schenken om de weg verder vrij te maken voor EDO.

Ten derde werd de vraag naar een steunpunt duurzame ontwikkeling geformuleerd. Op welk niveau en waar dit steunpunt moet gesitueerd worden is echter niet uitgeklaard.

Als men over beleidsstructuren omtrent NME en EDO reflecteert, werd erop gewezen dat het gemeentelijk en provinciaal niveau zeker niet mag vergeten worden. Duurzaamheidsambtenaren worden dikwijls geassocieerd met milieuambtenaren, waardoor enkele belangrijke dimensies van duurzaamheid verloren gaan.

De permanente werkcommissie NME (PWC NME) binnen de MiNa-Raad zou zich moeten beperken tot NME 'an sich' en moet niet uitgebreid worden tot EDO. Er zal tevens een PWC duurzame ontwikkeling opgericht worden in de schoot van de nieuwe MiNa-Raad. Dit doet onmiddellijk de vraag rijzen waar (en of) EDO dan een plaats moet vinden binnen de nieuwe MiNa-Raad. Hierover is echter geen éénduidig antwoord geformuleerd.

De vraag kan ook gesteld worden of er binnen de overige (advies)raden ook een

'permanente werkcommissie duurzame ontwikkeling' moet ingericht worden, naar analogie met deze in de MiNa-Raad. Waarna logischerwijze de vraag volgt of er misschien niet beter met één centrale raad rond DO wordt gewerkt.

2.2 Werkgroep 2: verhouding NME t.o.v. EDO

Werkgroep 2 reflecteerde over de **kernvraag**: *hoe verhoudt NME zich ten opzichte van EDO?*

Enkele *subvragen* waren:

- moet NME uitgebreid worden tot EDO;
- moeten er verschillende accenten gelegd worden in het NME-beleid en het EDO-beleid;
- of moet het NME-beleid geïntegreerd worden in het EDO-beleid;
- hoe pas je verschillende educatieve beleidsvelden in het EDO- en/of NME-beleid in?

Conclusies / aandachtspunten uit de discussie

1. Met betrekking tot de vraag naar de verhouding tussen NME en EDO moet er een onderscheid gemaakt worden tussen inhoud en methodiek. Wat methodiek betreft zijn NME en EDO heel gelijkaardig. De gehanteerde methodiek moet dan ook zoveel mogelijk gelijk lopen. Wat inhoud betreft zijn er veel raakvlakken tussen NME en EDO; beide vormen van educatie mogen dus zeker niet geïsoleerd behandeld worden. Maar beide educaties hebben wel een eigen identiteit.
2. Aangezien er duidelijke raakvlakken bestaan tussen NME en EDO, moet er gezorgd worden voor afstemming en coördinatie om wisselwerking en kruisbestuiving tussen NME en EDO te verkrijgen, zodat NME en EDO zich synergetisch ontwikkelen.
3. De toepassing van de instrumenten NME en EDO moet uitbreiden naar actoren, intermediären en beleidsvelden die nog niet betrokken zijn. Prioriteit moet gegeven worden aan die groepen die momenteel nog (helemaal) niet bereikt worden.
4. De sociale instrumenten NME en EDO kan men niet geïsoleerd bekijken. Om hun effectiviteit te vergroten moeten ze in het breder kader van beleidsinstrumenten geplaatst worden.

2.3 Werkgroep 3: formele en informele netwerken NME en EDO

Deze werkgroep kreeg de volgende **kernvraag** mee ter discussie: *hoe leg je de formele en informele netwerken omtrent NME en EDO bloot en hoe stem je ze af op elkaar?*

Volgende *subvragen* werden ook gesteld:

- hoe kan je (informele) netwerken blootleggen;
- hoe kunnen de netwerken versterkt worden;
- wie kan deze netwerken coördineren;

- hoe kan je natuur- en milieueducatie en educatie omtrent duurzame ontwikkeling in het onderwijs verbeteren;
- hoe kan je informele en formele leersituaties op elkaar afstemmen;
- hoe kan je ervoor zorgen dat EDO en NME boeiend blijven, ook al worden ze in verschillende leeromgevingen aangebracht?

Conclusies / aandachtspunten uit de discussie

Binnen de permanente commissie interne onderwijseducatie (PCI) moet gewerkt worden aan verbreding en ontwikkeling.

Een belangrijke succesfactor voor een project ligt in het ondersteunende netwerk. Maar een netwerk samenstellen of een toegang of aanspreekpunt vinden in de bestaande netwerken is geen evidentie. Twee suggesties worden meegegeven:

- zoek bij de start van een project bekende en bestaande netwerken en organisaties die in het verleden een grote bereidwilligheid tot samenwerking vertoond hebben;
- zoek (binnen die organisaties of in het algemeen) naar contactpersonen.

Door de combinatie van beide zoekpaden ontstaan directe aanspreekpunten.

Er bestaan echter geen vaste regels voor de samenstelling van een netwerk, er moet telkens ad hoc per project nagekeken worden hoe de samenstelling het beste verloopt. Bij de start van een (groter) project kan vanuit een kleinere kerngroep vertrokken worden, die afhankelijk van het specifieke project of onderdeel uitgebreid kan worden. Netwerken zijn immers een proces op zich en kunnen / moeten geleidelijk groeien.

De overheid moet leren omgaan met (bestaande) netwerken en deze met de nodige omzichtigheid behandelen. Zo moet erover gewaakt worden dat bij de afloop van een (EDO of NME-)project, het onderliggende netwerk niet verloren gaat. De opgedane kennis en expertise moeten zoveel mogelijk bewaard en gevalideerd worden.

In netwerken wordt gezocht naar gemeenschappelijke belangen, maar vaak spelen ook conflicterende belangen tussen de groepen (en personen) van het netwerk. Er moet gezocht worden naar een goede manier om met deze tegenstellingen om te gaan.

De media en de actualiteit kunnen een belangrijke rol spelen bij netwerkvorming. Sommige spelers kunnen door een bepaald thema in de actualiteit een bepaald belang inzien en in een bepaald netwerk instappen.